

Modalități lingvistice de realizare a actului adresării în corespondența oficială administrativă din Bucovina interbelică

Mihaela MIHAI

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

mihaelasv@gmail.com

Abstract: Addressing, par excellence, is a form of communication, and is achieved through the use of linguistic means, accompanied or not by non-linguistic or paralinguistic elements. The official addressing is considered to be closely related to the conditions of public life and is characterized by a high degree of formalization and cliché of politeness formulas. The linguistic means used for realization the act of addressing are divided into two categories by Charaudeau & Maingueneau in the *Dictionnaire d'analyse du discours*, namely, in nouns or substitutes - adjectives and numerals with substantive use - and in pronouns, especially pronouns of politeness. In our research, we aim to analyze from this perspective the linguistic means used to perform the act of address, used in official correspondence from the interwar period in Bukovina, based on a corpus consisting of official correspondence of prefectures in Southern Bukovina, documents in conservation at the Suceava County Service of the National Archives.

Keywords: *Bucovina, administrative correspondence, addressing formulas, linguistics, pronouns of politeness.*

Introducere

Adresarea reprezintă, așa cum menționează *Dicționarul de Analiză a Discursului* [DAD 2015: 26-29], o modalitate specifică de raportare a locutorului la alocutor în cadrul procesului comunicativ. Din această perspectivă, termenii de adresare pot determina ca relația dintre cei doi actanți ai comunicării să se poate institui fie exclusiv la nivel lingvistic, fie(și) la nivel nonlingvistic sau paralingvistic. Ca elemente deictice și relaționale, termenii de adresare se caracterizează prin valențe specifice, dispuse prin raportare la diferite tipuri de relații nuanțate, cu precădere, la nivel terminologic: relația orizontală – axa distanței, a proximității; relația verticală – axa dominării sau a ierarhiei, a statului/puterii; relația de conflict versus cea de consens – plasată pe o axă care le guvernează în actul comunicativ pe celelalte două [DAD 2015: 27].

Integrate în categoria „relationemelor”, formulele de adresare sunt considerate a fi marcatorii verbali cei mai evidenți ai relației interpersonale atât pe axa verticală ierarhic, cât și pe axa orizontală, „fie că este vorba de pronumele de

adresare sau de substantivele de adresare, adică acele sintagme nominale, susceptibile a fi folosite în cazul vocativ” [Kerbrat-Orecchioni 1996: 43].

În cazul analizei noastre, fiind vorba despre un corpus constituit din corespondență oficială, vom lua în considerare particularitățile datorate situației și canalului de comunicare specifice stilului epistolar - dialog purtat în scris, artificializat prin distanța în spațiu între interlocutori și distanța în timp dintre „replici” - care implică grade diferite ale raportului dintre scriere și oralitate [Zafiu 2001]. Structura mesajului scris este influențată în mod decisiv de condițiile de desfășurare a comunicării scrise [GALR 2008: 872].

Considerații generale

Ne vom referi în cele ce urmează la câteva considerații generale referitoare la actul adresării și la modalitățile lingvistice prin care se realizează acesta, urmând apoi să identificăm pe baza aspectelor teoretice o serie de forme/formule de adresare, utilizate în corpusul nostru și să le analizăm din perspectivă structurală (tehnică de construcție) și funcțională (valori pragmatice contextuale).

Adresarea presupune, în accepțiunea Dicționarului de Științe ale Limbii, „desemnarea destinatarului prin forme nominale sau pronominale și solicitarea acestuia să-și asume un asemenea rol, prin folosirea vocativului (cu intonație specifică) și / sau prin forma imperativă a enunțurilor” [DSL 2001: 27].

Mijloacele lingvistice utilizate pentru realizarea actului adresării sunt repartizate în două categorii, prin prisma lucrărilor de specialitate [Charaudeau & Maingueneau 2002: 30; DSL 2001: 27]:

a) substantive sau substitute (adjective și numerale cu uz substantival): nume proprii (prenume, nume de familie, porecle, diminutive etc.) și nume comune (numele generice de persoane: *domn, doamnă, femeie, băiat* etc.; numele generice de rudenie (*mamă, tată* etc.); numele de relații interpersonale (*coleg, -ă, vecin, -ă* etc.); nume de titluri, funcții, profesii (*director, decan, ministru* etc.); nume calificative sau evaluative (*mincinos, leneș, viclean, harnic* etc.); termeni afectuoși sau injurioși, în vocativ (*prostule, dragule, drace, zîno* etc.);

b) pronume. Limba română posedă o paradigmă foarte generoasă a pronomelor de adresare politicoasă, astfel încât, în GALR, formele pronominale de politețe sunt tratate ca o subclasă a pronumelui personal. Există astfel trei modalități gramaticale de realizare a adresării: familiaritatea (prin *tu*, pronume personal de persoana a II-a singular + verbul la persoana a II-a singular), politețea medie (prin *dumneata*, pronume personal de politețe + verbul la persoana a II-a singular) și politețea absolută (*dumneavoastră*, pronume de politețe + verbul la persoana a II-a plural).

Factorii care determină însă alegerea unor termeni de adresare în detrimentul altora, într-o anumită situație de comunicare sunt în conformitate cu anumite variabile. În cazul nostru, al analizei modalităților de adresare în corespondența oficială administrativă, apreciem că factorii menționați în GALR 2008, care pot determina alegerea unor termeni de adresare în detrimentul altora, având în vedere caracterul formal al limbajului utilizat, sunt: „*statutul social și relațiile de rol dintre interlocutori care impun utilizarea fie a unor termeni familiari, fie a termenilor protocolari de adresare*” și „*statutul socio-profesional care impune utilizarea unor termeni desemnând numele de funcții, ocupații, titluri profesionale*” [GALR 2008: 887-889].

Analiza corpusului

Pornind de la premisele că „*diferitele tipuri de adresare reflectă natura și sfera relațiilor dintre interlocutori*” [Ionescu-Ruxăndoiu 1981: 241] și că *adresarea oglindește dependența normei sociolingvistice de caracteristicile comunității lingvistice și reflectă variația spațială, etno-socială, situațională (în sincronie și diacronie) a regulilor comunicării* [Ciolac 1999: 229], ne propunem să ne ocupăm de un corpus constituit din 10 de scrisori oficiale, arhivate în dosarele nr. 19/1919 - *Corespondență privind organizarea cursurilor de limba română* din Arhiva Prefecturii județului Cîmpulung, inventariat sub nr. 188 și nr. 15/1920 - *Ordine ale Secretariatului de serviciu pentru afacerile interne Cernăuți adresate Prefecturii jud. Rădăuți, privind introducerea limbii oficiale române în administrație și organizarea cursurilor de limba română pentru funcționarii publici din Arhiva Prefecturii județului Rădăuți*, inventariat sub nr. 231.

Dat fiind caracterul oficial al scrisorilor de care ne ocupăm, remarcăm că nota generală a acestora este una protocoală, pe alocuri chiar solemnă. În adresare, de regulă, au fost eliminate formulele reverențioase. Prepoziția **către** apare în corespondența analizată cu forma veche și regională **cătră** și precede construcțiile stereotipe de adresare: *Cătră toți președinții Consiliilor școlare, Cătră șeful Prefecturei, Către Oficiul Județean de Turism*. Eroarea destul de răspândită, menționată de Rodica Zafiu este aceea că prepoziția *către* este folosită în adresare urmată de virgulă: „*Către, Prefectura Județului...*“. Încrederea în valoarea de model a textelor administrative deja existente face ca o asemenea greșeală, odată apărută, să se răspândească destul de repede, chiar în acte emise de instituții importante ale statului. Limbajul oficial le apare multor utilizatori ca un cod aparte, cu reguli și secrete proprii, care dispensează de supunerea față de normele uzuale ale limbajului [Zafiu 2001: 174].

Analizând scrisorile cu caracter oficial dintre Administrația Bucovinei aflată la Cernăuți, prefectii din Bucovina de Sud și alte categorii de funcționari, putem remarca o gamă relativ omogenă a formulilor de adresare, determinate prin raportarea la relația verticală – axa dominării sau a sistemului locurilor, a ierarhiei, a statutului [DAD 2015: 27], care se reflectă prin:

Substantive:

- nume generice referitoare la persoane + nume de funcții, în grupuri nominale complexe: *Domnule Director General, Domnului șef al judecătoriei în Stulpicani, Cătră Șeful Prefecturii, Cătră toți președinții Consiliilor școlare districtuale din țară;*

- nume de instituții, organizate sub forma unor grupuri nominale: *Cătră Primăria comunală din Vama, Cătră Secretariatul de serviciu pentru instrucție în Cernăuți, Direcției de Poliție;*

- nume proprii, urmate de apoziții în care se precizează profesia: *Domnului Gheorghe Nistor, profesor de liceu.*

Pronume de politețe:

- locuțiuni pronominale - *Domniei Sale, Domnia Voastră, Domniile Voastre, Excelența Sa*, formele abreviate *D-Voastre, D-Voastră:*

[...] Vă trimitem foaia de anunț și vă rugăm să binevoiți a vesti prin un circular pe toți funcționarii din anturajul resp. din circumscripția Domniei-Voastre despre apariția dicționarului amintit.

Mulțumindu-Vă din adâncul inimii pentru amabilitatea Domniei Voastre,

Vă rog să binevoiți a primi expresia stimei mele profunde [...]

Raportându-ne la contextul istorico-social al perioadei analizate, putem evidenția un sistem al politeții ierarhice, concretizat la nivel lingvistic prin folosirea unor formule de adresare mai complexe (formule protocolare de adresare), asociate cu forme verbale de persoana a II-a plural: *Domnule Director General, vă rugăm să binevoiți*. Scrierea cu majusculă sau alte artificii grafice (mărimea literelor, organizarea spațială a textului) reprezintă o caracteristică principală a stilului administrativ. În corpusul nostru întâlnim frecvent scrierea cu majusculă a formei pronumelui personal la persoana a II-a plural în interiorul frazei: *Mulțumindu-Vă din adâncul inimii*, ca o formă de exprimare a politeții.

Un manual de corespondență comercială interbelic [Voina 1927] recomandă introducerea adresei prin numele apelative în cazul dativ *Domnului/ Doamnei/ Domnilor...*, urmate de numele patronului sau ale asociațiilor, sau prin abrevierea *Onor.* (onoratei), urmată de titulatura Societății [Zafiu 2001: 174]. În corpusul supus analizei noastre întâlnim această formulă de adresare, singulară, venită însă din partea unei persoane către o instituție. Profesorul Gheorghe Nistor răspunde solicitării prin care Prefectura Câmpulung îi cere să organizeze cursuri de limba română, folosind formula *Cătră, Onor Prefectură în Câmpulung*.

Politețe

Modelul lingvistic al politeții, dezvoltat de Penelope Brown și Stephen Levinson [1987: 53-311], completat ulterior de alți cercetători precum Catherine Kerbrat-Orecchioni [1992, 1996], construiește o punte de legătură între dimensiunea ilocuționară a comunicării și cea socială. Strategiile politeții negative

sunt caracteristice, deși nu exclusiv, contextelor instituționale, cele care reclamă, în grade variabile, menținerea distanței sociale și formalitatea expresiei [Harris, 2003: 33]. Relevanța lor comunicativă este strâns legată de existența unor norme de interacțiune prestabilite (oficiale), recunoscute ca atare de interlocutori, dar și de convergența celor trei variabile sociologice – distanța socială, puterea relativă și gradul de interferență –, valoarea însumată a acestora tinzând spre expresia sa maximală.

Referitor la formulele folosite în încheierea documentelor oficiale, ca marcă a politeții, putem observa că în multe din cazuri acestea sunt înlocuite de enunțuri care exprimă directive, ordine, instrucțiuni, care țin cont de relațiile dintre emitent și recipient, în cazul nostru de subordonare pe cale ierarhică. La performarea actelor directive un rol important îl are politețea. Abordând din perspectivă pragmatică, putem exemplifica aici cu un fragment dintr-o adresă oficială, în care verbul *a invita* – *Drept care vă invit ca pe viitor să nu ne mai înaintați [...]*- este folosit cu sensul de *a ruga* – *Vă rog ca pe viitor să nu ne mai înaintați [...]*. Propoziția enunțiativă, construită cu verbul *a ruga* + enunțul care redă conținutul rugăminții, exprimă o solicitare politicoasă, constituind o expresie a politeții negative, care valorizează distanța dintre interlocutori, potrivit binecunoscutei teorii a lui Brown și Levinson [1987]. Însoțirea cererii de formule de politețe atenuază caracterul imperativ al acestui act de limbaj.

A trecut mai mult de un an de când soarta a voit ca Bucovina, să se reîntoarcă la sînul Patriei mume. Fiecare cetățean și viețuitor în marginele României-Mari are datoria să se înțeleagă a se adapta și conforma noilor împrejurări. Plecând de la aceste considerațiuni bazate pe cele mai noi drepturi, nu mai înțelegem, ca actele de orice natură, adresate autorităților acu românești, să se scrie în altă limbă decât cea românească. Drept care **vă invit** ca pe viitor să nu ne mai înaintați acte și cereri în afară de cele mai vechi date acestui ordin decât scrise în limba românească.

Veți pune aceasta în vederea celor interesați, cu mențiunea că actele scrise în altă limbă decât cea românească vor fi trecute atât de instanța primă cât și de cea superioară la dosar fără a fi învrednicite de rezolvirea competență.

Despre primirea ordinului veți raporta de îndată.

Secretarul șef ad-iterim

Un alt aspect demn de menționat este prezența relativ reverențioasă a formulelor de încheiere ale scrisorilor oficiale, în analiza cărora putem identifica elementele deictice relaționale. Sensul deicticului relațional constă în procedeul de fixare a referentului sintagmei rezultante, prin raportare la coordonatele deictice. În enunțuri ca:

Am onoarea **deci**, să rog aprobarea propunerii mele și ordonanțarea onorarului,

Vă încredințez prin **aceasta** conducerea uneia din aceste două secții.

Vă invit, să țineți **acest** curs de limba română de trei ori pe săptămână în schimbul unei remunerații de 200 de lei lunar în rate decursive.

Vă rugăm să binevoiți a lua dispozițiuni ca **această** corespondență să se facă numai în limba română.

elementele puse în evidență referențializează sintagmele respective în relație cu cadrul deictic [GALR 2008: 733].

Concluzii

Studiul formulelor de politețe, menționa cercetătoarea Tatiana Slama Cazacu, pare o temă „minoră” sau „de detaliu” față de multiplele aspecte ale limbii. „În realitate, însă, ne aflăm în fața unei probleme cu vaste implicații nu numai lingvistice, ci și istorice, sociologice, de psihologie socială și de psiholingvistică, precum și – nu în ultimul rând – de conținut și metodică a predării limbii române.” [Slama Cazacu 1983: 413-414].

În cazul corespondenței analizate în prezentul studiu, putem aprecia că aceasta a fost purtată exclusiv în numele funcției, considerată înfinit mai importantă decât persoana care o ocupa vremelnic. Ierarhiile trecutului presupuneau reguli de adresare relativ simple, actul de limbaj fiind cel mai adesea formulat direct, nefiind prefațat de formule de politețe. Putem remarca gamă relativ omogenă a formulelor de adresare, determinate prin raportarea la relația verticală – axa dominării sau a sistemului locurilor, a ierarhiei, a statutului. Termenii de adresare utilizați sunt cei protocolari, care exprimă politețea absolută, determinați de statutul social și relațiile de rol dintre interlocutori, dar și de statutul socio-profesional care impune utilizarea numelor de funcții, ocupații, titluri profesionale.

REPERE BIBLIOGRAFICE

- Brown & Levinson 1987: Penelope Brown & Stephen Levinson, *Politeness: Some Universals in Language Usage*, Cambridge University Press, 1987.
- Charaudeau & Maingueneau 2002: P. Charaudeau & D. Maingueneau, *Dictionnaire d'analyse du discours*, Seuil, Paris Vie, 2002.
- DAD 2015: Rodica Nagy (coordonator), *Dicționar de analiză a discursului*, Iași Editura Institutul European, 2015.
- DSL 2001: A. Bidu-Vrâncănu et. al., *Dicționar de științe ale limbii*, București, Editura Nemira, 2001.
- GALR 2005: *Gramatica limbii române*, vol. II: Enunțul, București, Editura Academiei Române, 2005.
- Harris 2003: S. Harris, “Politeness and power: Making and responding to ‘requests’ in institutional settings”, in *Journal of Pragmatics* (23) 1, 2003, pp. 27-52.
- Ionescu-Ruxăndoiu 1981: Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, *Sociolingvistică și semantică (Termeni de adresare în schițele lui I.L. Caragiale)*, în Coteanu, I., Wald, Lucia (eds.), *Semantică și semiotică*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, pp. 240-257.
- Ionescu-Ruxăndoiu 1995: Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, *Conversația: structuri și strategii*, București, Editura Albatros, 1995.
- Ionescu-Ruxăndoiu 2003: Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, *Limbaj și comunicare. Elemente de pragmatică lingvistică*, București, Editura All, 2003.
- Kerbrat-Orecchioni 1992: Catherine Kerbrat-Orecchioni, *Les interactions verbales*, Paris, Armand Colin, 1992.

- Kerbrat-Orecchioni 1999: Catherine Kerbrat-Orecchioni, *L'énonciation. De la subjectivité dans le langage*, Paris, Armand Colin, 1999.
- Slama-Cazacu 1983: Tatiana Slama-Cazacu, „Formule de politețe în limba română – structura și funcții”, în *Studii și cercetări lingvistice*, An. 34, Nr. 3, 19683, pp. 237-263.
- Zafiu 2001: R. Zafiu, *Diversitate stilistică în româna actuală*, București, Editura Universității din București, 2001.

